HADİS ve SÜNNET KAVRAMLARI

Hadis tahdisden isimdir ve haber vermek demektir. Sonradan Peygamber Aleyhissalatü vesselama nisbet olunan söz, iş ve takrirden her birine isim olmuştur. Bir manası da sonradan olan, yani kadim olmayan demektir. Bu manaca hadis, Allah'ın kadim kelamı olan Kur'an'a mukabil, yani Kur'an'dan gayri bir söz olarak mülahaza olunmuştu.[1]

Hadis kelimesi Kur'an'da haber, eser, gerçek söz, Kur'an, ibretler, kıssalar, Kur'an'dan başka söz gibi muhtelif manalarda varit olmuştur. İşitmek suretiyle, uyanık veya uyku halinde iken vahiy ile insana gelen her kelâm da bir hadistir.[2]

Hadis ilmi ile meşgul olanlara göre (Hadîs; Haber, Eser), her üçü de bir manayadır.[3] Nebi sallallâhü aleyhi ve sellem'e nisbet ve izâfe olunan "söz (yani Kur'an olmayarak buyurdukları sözler). Kendisinden sâdır olan iş, takrir [4] ve ahvâli" demektir.

Maamâfih muhaddisler, haberi hadisten daha geniş bir manada kullanarak şöyle tarif etmişlerdir: "Haber, gerek merfu' olsun, yani Peygamber'e kadar çıkarılmış, ulaştırılmış olsun, gerek mevkuf ve maktu, (yâni Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimize vasıl olmayarak naklolunan) rivayetlerin her ikisine de denir. Bu itibarla (Sahâbe ve Tabiîne nisbet olunan rivâyetlere de şümulü olduğundan) hadîsden eamdır. Her hadîse haber denir, lâkin her habere hadis denmez."

Eser, haberin Hadîsten eamm olan manasına müradifdir. Sahabeden rivayet olunanlara eser denildiği gibi Nebî sallallâhu aleyhi ve sellem'in kelâmına da eser ıtlakı câizdir. Mutlak olarak Peygamberin Hadîsi denildiği zaman, Peygamberliğinden sonraki sözlerinden, işlerinden ikrarından tahdis ve rivayet olunan şey manasınadır.

Çünkü Peygamberin sünneti bu üç yönden sabit olmuştur. Binaenaleyh, Peygamberin söylediği bir haber ise onu tasdik etmek vacibtir. Eğer icap yahut tahrim ve yahut ibâha yönünden bir teşri' ise ona ittiba etmek vaciptir. Çünkü o, Allah'tan haber verdiği hususlarda hatadan masundur.

Binaenaleyh o (Peygamberin) haberi haktır. Nübüvvetin manası da Allah kendilerine gaipten haber verir, onlar da bu haberi insanlara tebliğ eder de nâsa gaipten haber verir demektir. Nübüvvet, bunu mutazammındır. Resul, halkı dâvet ve Allah'ın Risâlet'ini onlara tebliğ etmeğe memurdur.

SÜNNET:

Sünnet Arap dilinde eski ve maruf bir kelimedir. Lügat manası, mutat bir yol demektir. Mutlak söylendiğinde güzel yol manasınadır. Bazı kayıtlarla kullanıldığında kötü yol manasına da gelir. “Bir kimse güzel bir çığır açar, güzel bir âdet yaparsa kıyamete kadar hem onun sevabı, hem de kendisinden sonra o yolda yürüyenlerin kazanacakları sevabın misli, onlardan bir şey eksilmeksizin, o kimseye ulaşır. Her kim de fena bir çığır açarsa kıyamete kadar o işin günahı ona erişeceği gibi; o çığırı takip edenlerin günahının bir misli de, bunlardan bir şey azalmaksızın o kimseye ulaşır”[5] mealinde olan, (men senne) hadîs-i şerifindeki sünnet bu manayadır.

Kur’an-ı Kerîm’in bazı yerlerinde de sünnet kelimesi devamlı âdet, gidilen yol ve âlemin nizamında görmekte olduğumuz Fıtri kanunlar, Allah’ın hükmü, emirleri ve nehiyleri, milletlerin hayatında, ilerlemesinde, gerilemesinde, yok olmasında Allah’ın değişmez kanunları manalarına gelmiştir.[6]

ŞER’İ ISTILAHA GÖRE SÜNNETİN MÂNASI:

Sünnet: Peygamberimizin yaptığı işlerin, Peygamberlik vazifesini insanlara tebliğ edişinin fi’li ve ameli tevatür[7] ile rivayet ve nakledilmiş olan keyfiyetidir.

Peygamber Efendimizin yaptığı bir işi Ashabın Peygamber’den, Tabiînin Ashaptan ve sonra gelenlerinde evvelkilerden gördükleri gibi yapıp gelmeleri, Peygamberimizin o işi o suretle yaptığına fiilî ve amelî bir tevatürdür. Peygamberin bir işi nasıl yaptığı, söz ile de naklolunur. Fakat bu şekilde gelen bir iş için lâfzî rivayetin (ki hadîstir) de mütevatir olması şart değildir.

Binaenaleyh bir şey amel ve tatbikat cihetinden mütevatir olduğu halde lâfzî rivayet mütevâtir olmayabilir. Bunun gibi, herhangi bir vakıanın ne sûretle olduğunu beyanda lâfızlar başka başka olur da bundan ötürü o vakıaya, senedi bakımından mütevâtir denilmez. Bununla beraber umumun amelî olarak devam ettirmesiyle yine tevâtürün en yüksek mertebesinde sayılır. İşte sünnet de böyle bir tevâtürle Peygamber’in bize kadar gelen işleridir.

“Size iki şey bıraktım, onlara sımsıkı yapıştıkça asla yolunuzu şaşırmazsınız: Allah’ın kitabı (Kur’an) bir de Peygamber’in sünneti” mealindeki Hadîsi şerifteki sünnetten maksat da Peygamberimizin amelî tevâtürle bize naklolunan ve herkesçe belli olan işlerdir. “Benim sünnetimden ve benden sonra Hülefâ-i Râşidîn’in sünnetinden ayrılmayın”, “Kim ki benim sünnetimden uzak durursa benden, benim ümmetimden değildir.” hadîslerindeki sünnet de bu manayadır.

Bunu bir misâl ile de aydınlatalım: Her Müslümana günde beş vakit namaz farz olduğunu Cenâb-ı Hak Kur'an'da bildirdi. Peygamberimiz bu namazların vakitlerini, rekâtlarını ve ne sûretle kılınacaklarını Ashabına hem izâh ve beyan etti, hem de kendisi onların gözleri önünde kıldı ve sonra da:

Beni namaz kılarken nasıl görmüşseniz siz de öylece kılınız" buyurdu. Bütün ömürleri boyunca bugün bildiğimiz muayyen vakitlerde ve yine bildiğimiz şekilde o namazları kendileri nasıl kılmışlarsa Ashabı da öylece kıldılar ve böylece namaz kılma işini kendilerinden sonrakilere hem sözleri hem de işleri ile nakil ve rivayet ettiler, bugüne kadar bütün Müslümanlar da aynı şekilde namaza devam ettiler.

Demek ki namazın ne demek olduğunu ve ne suretle kılındığını bize bildiren, Peygamber'in hem sözleridir, hem de tevatür yolu ile naklolunan sünnetidir, namaz kılarken tuttuğu yoldur.

USULCÜLERE GÖRE SÜNNET:

Usulcülere göre sünnet, Peygamber Efendimizin Kur'an'dan başka olarak, sözleri, işleri, takrirleridir. Bunlara göre sünnet = hadîstir. Peygamber'in sözlerine kavli sünnet, işlerine fi'li sünnet, Müslümanlardan birinin söylediği veya işlediğini gördüğü veyahut işittiği ve bildiği halde onu red ve inkâr etmeyişi de takriri sünnettir.

Müslümanlardan birinin bir şey yaptığını görüp veya işitip de onun kötü olduğuna dair bir şey söylememesi, onu kabul ettiğine dair delil sayılıyor ki, takriri sünnet budur. Bu manaya göre sünnet üç kısım olmuş olur.

A) Hadis, Peygamber'in Kur'an'dan başka olarak söylemiş olduğu sözleri.

B) Peygamber'in işleri.

C) Sükûtiyle takrir ve tesbit ettiği şeyler.

Bu manaca sünnet, dinin ve şer'î hükümlerin kaynaklarının İkincisi olmuştur. Müctehidler Kur'an gibi sünnetten (Peygamber'in sözlerinden, işlerinden, sükût ve takrirlerinden) de şer'i hükümler çıkarmışlar. Kur'ân'ın maksadını anlamak için icabında sünnete başvurmuşlardır. Bundan dolayıdır ki din bilginleri, İslam'ın esas kaynağı Kitap ile Sünnettir, derler. Aynı zamanda bu manaca sünnet hadis eş-anlamlıdır.

Sünnetin bu gibi mevkiden dolayıdır ki: Din âlimleri onu ayrıca incelemişler, sahih olup olmaması, kabule şayan ve kendileriyle şer'i bir hüküm sabit olup olmayacağı, Allah'ın Kitabı Kur'an'a nazaran mevkii ve ona tesiri bakımından hüccet olmasına ve sünnetin aksamına müteallik hususî bahisler ayırmışlardır.

FAKİHLERE GÖRE SÜNNETİN MÂNÂSI:

Sünnet kelimesi, fakihler, farz ve vacib olmayan, yâni delâleti kat'î olmayan bir delil ile işlenmesi istenen bir işin şer'i sıfatı manasında kullanmışlardır. Böyle bir iş işleyen sevap kazanır, fakat işlemezse ikaba uğramaz. Usulcülere göre sünnet, şer'i delillerden biridir. "Şu hüküm sünnetle sabit olmuştur." denir ki, Kur'an ile değil demektir.

Demek ki, Fakihlere göre sünnet, kat'î olmıyan bir delil ile sâbit ulan şer'i bir hükümdür. Şu iş sünnettir, denir ki, "farz veya vâcib değildir." manasınadır. Bu manaya göre sünnet, şer'i hükümlerden bir hüküm olup delil değildir. Sabah namazının sünneti, akşam namazının sünneti…. abdestin sünnetleri gibi…

Buraya kadar geçen izahattan anlaşıldığına göre "sünnet" kelimesinin dört manası vardır:

1) Lügat mânâsı,

2) Islâmın ilk devirlerinde ve şerîat ıstılahındaki mânâsı,

3) Usulcülere göre mânâsı,

4) Fakihlere göre mânâsı.

Bizim burada bahis mevzuu yaptığımız "sünnet" den maksat yalnız usulcilerin ıstılâhındakidir. Yâni Peygamber'in sözleri, işleri ve takrirleridir. Bu, şer'î mânâsını da içine alır. Çünkü bu ıstılaha göre ulema. sünneti, teşrî kaynaklarından ve ahkâmın delillerinden biri olarak kabul etmişlerdir. Yukarıda zikrettiğimiz veçhile müctehidler Kur'an'dan ahkâm istinbat ettikleri gibi, sünnetten de ahkâm çıkarmışlar ve şer'i hükümlerin konmasında ona müracaat etmişlerdir.

Şu halde Peygamber'in sünneti demek, ümmetine ve bütün âlemlere risaletini tebliğ hususundaki işleri, sözleri ve ikrarları ile aradıkları yol ve sîret demek oluyor.

Evet, Allah'ın kendisine vahy ve inzal buyurdukları şeyi ümmetine ve bütün Aleme tebliğ etmek hususunda Onun yaptıkları, söyledikleri, razı oldukları ve aradıkları şeylerin hepsi Onun sünnetidir.

PEYGAMBERİN VAZİFESİ, HADİS VE SÜNNETİN MEVKİİ:

Bazı kimseler sünnet ve hadisin Müslümanlıktaki derece ve mevkiini bilmediklerinden ona kıymet vermek istemiyorlar, onu İslami hükümlerin kaynaklarından bir kaynak saymamak istiyorlar. Bir şey söylendiğinde ilk söz olarak efendim, bu, Kur'an'da var mı? sualini sorarlar. Bu fikrin ne kadar yanlış olduğunu göstermek için evvelâ Peygamberin vazifesini ve bu vazifenin derece-i şümulünü izah etmek lazımdır. Peygamberin peygamber olmak bakımından, başlıca iki vazifesi vardır:

A) Kur'ân-ı Kerîm, kendisine nasıl vahyolunduysa, Allah'tan nasıl inzal olunmuş ise öylece Onu insanlara tebliğ etmek,

B) Kur'ân-ı Kerimi beyan ve tefsir etmek, aldığı vahy ve ilhamla nassın sâkit olduğu hususu açıklamak.

İzah edelim: Kur'an insanın gerek Allah'ına ve gerek insanlarla olan hususî ve umumî münasebetlerine taallûk eden her şey ile ilgili hükümler koymuştur. itikadı vâcib esaslara, ibadetlere, aile vazifelerine, medenî ve cinaî işlere, barışa, savaşa, hülâsa: Ferdin ve cemiyetin her türlü işlerine temas etmiş ve bunların hepsi hakkında ayrı ayrı kaideler, hükümler koymuştur. Peygamber bunu Allah'tan nasıl almış ise öylece insanlara tebliğ etmiştir. Kur'ân'ın gerek hepsi, gerek ayrı ayrı her bir âyeti mülâhaza olunsun, bu cihet, yâni Peygamberin Allah'tan aldığı gibi tebliğ etmiş olması tevatüren nakil ve rivâyet edilmiş.

Fakat bunların hepsi açık değildir. Bir kısmı küllî, bazıları mücmel hükümlerdir. Bunlarda cüz'iyata ve teferruata ait tafsilât yoktu. İşte Kur'an'dan küllî yahut mücmel[8] veyahut müşterek[9] veya hafî[10] olan bu ayetlerin manalarını Peygamber Efendimiz sözleri ve işleri ile beyan buyurdu. Tefsir ve izah ederek bu suretle onlardan ne gibi manalar kasdedilmiş olduğunu anlattı. Kur'an'da nassın sâkit olduğu hükümleri açıkladı. Çünkü Peygamberin vazifesinden biri de bu idi, Kur'anı beyan ve tefsir etmekti. Bu cihet, Kur'an'ı Kerim'de açıktır.[11]

Peygamber Efendimiz'in Kur'ân-ı Kerîm'i beyânı da iki suretledir:

A) Kitabın mücmelini beyan etmek: beş vakit namaz, zekât, hac hakkındaki beyanı gibi.

B) Kitabın hükmü üzerine ziyadeden ibaret olan beyan: Teyzesi ve halası üzerine nikâhın haram olması gibi. Müslümanlar Peygamberin sağlığında dini doğrudan doğruya Kur'an'dan alırlardı. Lâkin karşılaştıkları bir hâdise hakkında Kur'an'da açık bir hüküm bulamazlarsa yahut benzeri başka bir hâdise ile ilgili bir hüküm o hâdiseye de tatbik edilebileceğinde şüpheye düşerlerse hemen Peygamber'e sorarlardı. Peygamber de onlara cevap verir, anlamadıkları cihetleri, sözleri veya işi ile beyan eder, açardı.

Burada bir kaç misal verelim:

1) Oruç âyeti nâzil olunca Ashab bununla Ramazan orucunun farz olduğunu anladılar, Ramazan orucunu tuttular, çünkü Peygamber de yanlarında idi. Fakat bir adam oruçlu olduğunu unutarak bir şey yer ve içerse orucunun bozulup bozulmayacağı hakkında oruç ayetlerinde açık bir hüküm yoktu.

Bir gün Ashaptan biri oruçlu olduğunu unutarak bir şey yemiş ve orucunun bozulup bozulmadığını Peygamber'den sormuş. Peygamber Efendimiz de şöyle cevap vermişti:

“Bir adam oruçlu olduğunu unutur da yer veya içerse orucu bozulmaz.”[12] İşte Peygamber’in bu cevabı bir hadîstir. Ve bir hükmü beyan etmiştir. Bu hadis ile “yanılarak veya unutarak yaptıklarınızda günah yoktur”[13] ayet-i kerimesini tefsir ve bu hükmün o ayette mündemiç olduğunu izah buyurmuşlardır.

2) “Namazı dosdoğru kılınız”, “Namaz muayyen saatlerde kılınmak üzere mü’minlere farz kılındı.” Meâlindeki âyetler belirli vakitlerde namaz kılmanın mü’minlere farz olduğunu ve sûre 2, âyet 238, sûre 11, âyet 114, sûre: 17/78, 20 / 130, 30/ 17-18, 50/39-40, 76/25, 26 ncı âyetleri de namaz vakitlerini bildiriyordu. Lâkin bu âyetler yine mücmeldi. Tefsir edilmeye ve açıklanmaya muhtaç idiler, bu vakitler ne zaman başlıyor, ne zaman sona eriyor. Bu namazların rek’atları kaçtır? Nasıl kılınır? Rükû’ları, secdeleri nasıl olacak, namaz ne suretle sahih veya fâsit olur? Bütün bunları Peygamber Efendimiz mübarek sözleriyle, işleriyle beyan ve tefsir buyurdular. Allah’tan aldığı vahy ve ilham ile namazların vakitlerini, nasıl kılınacağını, rek’atlarını, rüku’larını, secdelerini, âdâb ve erkânını birer birer hem anlattılar; hem de anlattıkları gibi Ashab ile birlikte onların gözü önünde kıldılar.[14] Binaenaleyh beş vakit namaz Kur’an’da vardır.

Fakat bu âyetler mücmeldir. Onları Peygamber vahy-i gayri metlûv ile hadis ve sünnetleriyle, tefsir ve beyan buyurmuşlardır.

3) Kur’an’da zekâtın farz olduğu da yazılıdır. Lâkin zekâtın ne gibi mallardan verileceği, ne kadar malı olana zekât vâcip olduğu, kaçta kaç verileceği açık değildir. Hac da böyledir. Bunları birer birer izah eden Peygamber’in hadîsleri ve sünnetidir.

4) Kur’an hamr’ın[15] haram olduğunu söyler, lâkin hamr’dan maksad nedir?… Hangi içkilerdir ve ne miktarı haramdır? Bunları beyan eden, ancak Peygamberimiz’in hadîsleridir.

5) Kur’an’da, temiz olan şeylerin helâl, pis olanların da haram olduğu haber verilmiştir. Fakat bunların ne gibi şeyler olduklarını tayin etmekte Ashab bile tereddüt etmiş, şüpheye düşmüşlerdi. Bunların ne gibi şeyler olduğunu Peygamber Efendimiz hadisleriyle beyan buyurmuşlardır.

Görülüyor ki, Peygamber bir taraftan kendisine vahy olunan âyetleri Allah’tan aldığı gibi tebliğ ederken diğer taraftan da onların sarih hükümlerini talim, sözleri ve işleriyle onların mücmel olanını tefsir ediyor. Âmm olan âyetlerin şâmil oldukları hükümleri, mutlak olanların muhtaç oldukları kayıtları beyan buyuruyor. Çevresindekiler de Ondan duydukları ve gördükleri gibi yaparlar ve başkalarına da rivayet ederler: “Efendimiz şöyle buyurdu, böyle işledi” derlerdi.

İşte bunun neticesi olarak Kur'an ile beraber hadis ve sünnet denilen ikinci bir kaynak daha ortaya çıkmıştır. Binaenaleyh, hadis ve sünnetin, bu kısmına tıpkı Kur'an gibi sımsıkı yapışmak vâciptir. Şu şart ile ki, Peygamber'den olduğu, onu Peygamber'in söylediği veyahut işlediği kat'î olarak tesbit olunsun.

KUR'AN İLE HADİSİN DERECESİ VE ARALARINDAKİ FARK:

1) Kur'an da, Hadis de her ikisi vahydir. Bu bakımdan ikisi de birdir. Fakat Kur'an vahyin en yüksek mertebesidir. Açık ve okunan vahiydir. (Vahy-i metlüv, vahy-i zahir) dir. Lâfzı ve mânâsı birlikte vahy olunmuştur. Allah'tan gelen yalnız mânâ değil, lâfzı da beraberdir. Bundan ötürüdür ki: Kur'ân'ı mânâ ile rivâyet câiz olmamıştır. Ve yine bunun içindir ki, yalnız mânâ ve tercüme Kur'an değildir.

Hadis ve sünnet de bir vahiydir. Cebrâil Peygamberimize Kur'an ile geldiği gibi, hadis ve sünnet ile de gelirdi.[16] Şu kadar ki, bu, metlüv değildir. Lâfz olmayıp sadece manadan ibarettir. Allah'ın muradını bildirmektir. Bunu Cebrâil istediği lafz ile ifade edebileceği gibi Peygamber de Cebrâil'den anladığını istediği lâfızlarla ifade eder. Hadîsi mana ile rivâyetin câiz olması da bundandır.[17]

Hadis de bir vahy olduğu için bununla tesbit edilen hükümler de yine Allah'ın vahyine ve emrine dayanır. Peygamber'in şer'î hükümlerindeki içtihadı da yine vahy demektir.[18] Kur'ân'ın hem lâfzı, hem de manası Allah'tan olduğu için Kur'an birinci derecede, hadis ve sünnet ikinci derecede Müslümanlığın kaynağı ve esası olmuştur.

2) Kur'ân'ın gerek heyet-i umumiyesi ve gerek ayrı ayrı her âyeti nakil cihetinden kat'î ve mütevatirdir. Hadis ve sünnet ise böyle değildir. Sünnet ve hadîs, heyet-i umumiyesi bakımından kat'î ise de, ayrı ayrı düşünüldüğü zaman Kur'an gibi hepsi kat'î ve mütevatir değildir.
Bunun içindir ki hadis ve sünnetin derecesi Kitaptan sonradır. Kitap birinci, sünnet İkincidir.

3) Sünnet ya kitabı tefsir ve beyan eder yahut onun üzerine bir hüküm ziyâde eder, beyan ve tefsirin mertebesi, beyan olunanın mertebesinden sonradır. Çünkü aslî olan nass, esas, tefsir ise onun üzerine kurulmuş bir binadır. Bu da Kitabın Sünnet üzerine mukaddem olduğuna bir delildir.

4) Sünnette olan mânâların, hepsi için Kur'an'da bir asıl mevcuttur. Din, Kur'an ile kemâlini bulmuştur. Resûlün vazifesi ise Allah'tan inzal olunanı tebliğ, beyan ve tefsir etmektir.

5) Bununla beraber Kur'ân'ın anlaşılmasında hadis ve sünnete kesin bir ihtiyaç yardır. Hadis ve sünnet olmadıkça Kitap (Kur'an) üzerindeki içtihatlarımız eksiktir ve çok kere yanlış hükümler çıkarmamıza da sebeptir. Usulcülerin: "Kur'ân'ın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin

Kur'ân'a olan ihtiyacından daha çoktur." demeleri bu bakımdandır ve bunun mânâsı da "Sünnet, Kitabın hükmü hakkında son kararı söyler, Kitaptan maksat ne olduğunu beyan eder demektir."

Mademki hadis de bir vahy'dir; onlar da mana olarak Peygamber'e vahy olunmuştur: Şu halde "İslamın esası yalnız Kur'an'dır. Biz ancak Ona bakarız." gibi bir iddia ile Peygamber'in hadislerine kıymet vermemek, şâyet kötü bir fikre dayanmıyorsa, hadis ve sünneti ve Peygamber'in vazifesinin şümul ve mahiyetini anlamamaktır. Kur'ân'ı tebliğ eden de, tefsir ve beyan eden de Peygamber'in kendisidir.

İşte hadis ve sünnetin birinci ehemmiyeti yukarıdan beri anlattığımız veçhile açıktan açığa Kur'ân'ı beyan, tefsir ve izah etmesi bakımındandır.

Bundan başka Kur'an'ın açıkça söylemediği, vâcip veya haram kılmadığı (daha doğrusu bize göre açık olmıyan) birçok hükümler, hadis ve sünnetle teşri' olunmuş, Kur'ân'ın etraflıca ve uzun uzadıya izah etmediği bir takım hükümleri de hadis ve sünnet beyan etmiştir. Bu cihet, bilhassa Peygamber Efendimiz'in şu hadislerinde çok açıktır. Buyruluyor ki: "iyi biliniz ki: Bana Kitap ve Onunla birlikte bir o kadar daha verildi. Evet, bilmeniz lâzımdır ki, bana Kur'an ve Onun bir misli daha vahyolundu.. Uyanık olunuz ki, çok geçmeden karın tok olarak koltuğuna kurulmuş birine, benim dine âit emirlerimden biri söylenir de oda şöyle der (Size Allah'ın Kitabı yeter, helale âit onda bulduklarınızı helâl olarak kabul ediniz. Onda haram olanları da haram diye kullanınız."[19]

"Lakin şunu bilmelisiniz ki, Allah'ın Resulünün haram kıldığı, Allah'ın haram kıldığı gibidir.[20] Sizden biriniz zanneder mi ki, Allah, Kur'an'da haram kıldıklarından başka hiç bir şeyi haram kılmamıştır. Biliniz ki: ben de Allah'ın vahyi ile emrettim, şunu şöyle yapınız diye öğüt verdim. Ve birçok şeylerden nehy eyledim, onları yasak ettim ki, onlar Kur'an kadar veya daha çoktur. Şüphesizdir ki, Allâhu Teâlâ hazretleri izinsiz olarak ehl-i kitabın evlerine girmenizi, kadınlarını dövmenizi, meyvelerini yemenizi helâl kılmadı. Bunlar haramdır.",[21] Sünnet-i mutahhara ahkâmı vaz' etmekte müstakildir. Helalı tehlil, ve haramı tahrim hususunda, yâni helâlı ve haramı bildirmekte Kur'an gibidir.

Nasıl ki Peygamberimiz sallallâhu aleyhi ve sellem bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: "iyi biliniz ki, bana Kur'an verildiği, vahy olunduğu gibi Onun bir misli daha verildi. Yani Kur'an'ın sarih ve açık olarak bildirmediği yerlerde Kur'ânın bir misli olan sünnet de beraber verildi, vahyolundu" Meselâ: Hümür-i ehliyenin ve yırtıcı hayvanların; yırtıcı kuşların ve daha sayılamayacak olan çok olan bu gibi etlerin haram olduğunun Peygamber tarafından bildirilmesi gibi. -Şevkânî- İrşâdü'l-fuhul."

Bu hadislerden açık olarak anlaşılıyor ki: Peygamber'e Allah tarafından kitap (Kur'an) nasıl vahy olunmuş ise hadis de öylece vahy olunmuştur. Ve bununla hem Kitabı beyan ve tefsir etmeye, hem de Kur'an'ın nassının sâkit olduğu, nasda açıklanmayan hükümleri teşrie izin verilmiştir. Bunun için Kur'ân-ı Kerîm'de "Peygamber size ne getirmiş ve ne söylemişse onu alınız. Hangi şeyden nehy ederse ondan sakınınız."[22] buyurulmuştur.

Alkame'nin rivâyetine göre ibn-i Mes'ud: Güzellik için bedenlerine nakış yapan ve yaptıranlara, yüzlerinin kıllarını cımbızla alanlara, dişlerini seyrekleştirip Allah'ın yapısını değiştirenlere (Allah) lânet etsin demişti. Benî Sa'd kabilesinden Ümmi Yâkup denilen bir kadının, (şöyle şöyle yapanlara lânet ettiğini haber aldım bu nedir?.) demesi üzerine Abdullah b. Mes'ud: "Peygamber'in lânet ettiği ve Kitabullâh'ta beyan olunduğu bir kimseye ben neden lânet etmeyeyim?" dedi. Kadın: "Ben bütün Kur'ân'ı okudum, bunu göremedim" dedi. Abdullah b. Mes'ud da "Kur'ânı hakkiyle okusaydın görür' ve bulurdun. Peygamber size ne getirdi ve ne söyledi ise onu alınız, neyi yasak etmiş ise ondan sakınınız) âyetini[23] okumadın mı?" dedi. Evet okudum deyince: İşte Peygamberimiz bunları nehy etmiştir cevâbını verdi. (Buhârî: Kitâbü'l-libâs).

Burada mühim bir noktayı da aydınlatmadan geçemeyeceğim: Bu hadis ile Peygamberimiz kendisinden sonra olacak bazı şeyleri de haber vermiş oluyorlar. Nasıl ki çok geçmeden haber verdikleri olmuş, hususî maksatlarla ortaya çıkmış olan Hâricîler, Râfızîler, Zındıklar "Biz Kur'an'dan başkasına bakmayız. O bize yeter." demişlerdir.[24]

Son asırlarda da: Kur'ân'dan başkasını tanımayız diyenler de ortaya yeni bir şey koymamışlardır. Bu hadîslerin delâletlerinden şunu da anlıyoruz ki: Peygamber'in çizmiş olduğu sünneti tanımak istemeyenler ya Kur'an ve hadis hakkında hiç bir fikri olmayanlar yahut içine daldıkları nimet kendilerine onu vereni unutturan, boğazına kadar zevk ve eğlenceye dalarak yalnız dünya hayatına razı olan kendini beğenmiş bilgiçlerle Peygamber'in sünnetini ihmal etmek suretiyle din ve şeriat bağlarından kurtulmak isteyen kimselerdir.

Evet Kur'an'ı kabul edip de Onu bize getireni, bize vereni Kur'an hakkında ki talimlerini kabul etmemek, bize ihsan olunan nimeti alıp da onu vereni tanımamak demektir. Bu bakımdan sünnet ve hadis ile tesbit edilen hükümler Kur'ân'dan ayrı bir şey değildir. Sonra, Peygamber'in teşri hususunda ve risalet vazifesini ifa ederken kendisine vahy olunandan başka bir şey söylemeyeceği düşünülürse sünnet ve hadis ile sabit olan hükümlerin de esas bakımından Kur'ân'da mevcut olduğuna hükmetmek icap eder. Nasıl ki Peygamber de "Allah'ın Kur'an" da helâl kıldığından başka hiç bir şey helâl kılmadığını, haram kıldığı da Allah'ın Kur'an'da haram kıldığından başka olmadığını"[25] söylemiştir.

İmam Şâfiî de : “Allah’ın Peygamber’i ne ile hükmetmiş ise şüphesiz ki Kur’ân’dan anlamış olduğu şeylerdir.” diyor. (Kavâidü’t- tahdîs).

Demek ki doğrudan doğruya hadis ve sünnetle teşri’ edilmiş olan hükümlerde de ancak Allah’ın emrettikleri emir edilmiş, nehy ettikleri nehy olunmuştur. Ve bunlar da Allah’ın vahyi ve ilhamı ile olmuştur.[26] Peygamber’e itaatin Allah’a itaat demek olduğu da bundandır.

6) Bunlardan başka hadîsin büyük bir kısmı tarih ile de ilgilidir. Bugün İslâm tarihi denilen büyük bir târih vardır ki, baştanbaşa hadis demektir. Peygamber’in ne yaptığı, Kur’ân’ı hâdiselere nasıl ve ne suretle tatbik ettiği, onun vücuda getirdiği muazzam inkilâp, Peygamberin dört halifesi ile diğer Ashâbın ne yolda hareket ettikleri hep hadis ve âsâr ile bilinmiştir. Hadisin bu kısmı, aklı başında olanlar için münakaşa mevzuu bile olmaz. Çünkü diğer milletlerin tarihi gibi bu da dünya tarihinin bir parçasından ibarettir. Şu kadar ki, kaynaklarının doğruluğu, râvilerinin mazbut olması ve senetlerinin bir silsile halinde devam etmesi, ilmî tenkit metotlarına uygun olması ile başka talihlerden üstün bir mevkidedir. Hiç bir tarih bununla boy ölçüşemez.

7) Adaletin, istikâmetin, doğruluğun, sözünde durmanın iyi olması gibi ahlâkî umdeler, yâni güzel ahlâk ile bunun zıddı olan kötü huyları bildiren hadîsler, bu hususta binlerce vecizeler vardır. Ahlâk ve pedagoji âlimlerinin meşgul oldukları bütün şûbeleri ihtivâ eden bu kısmın temelleri yahut tohumları yine Kur’an’da mevcuttur. Biz bunlara Kur’ân’ın bir tefsiri ve tafsili diyebiliriz. Sekiz büyük cilt teşkil eden Kenzü’l-Ummâl bu hususta büyük önemi hâizdir.

8) İ’tikat ile ilgili hadîsler: i’tikâdın kökleri Kur’an’da sarâhaten mevcut olduğu cihetle itikat esaslarını açık olarak beyan eden sahih hadîsler ancak bu kökleri te’yit ve izah ederler. Kur’ân’ın tesbit eylediği itikat esaslarına aykırı bir hadis bulunmaz.

9) İbadet ve muamelâta dair ahkâm hadîsleri: Yukarıda söylediğimiz gibi, amelî hükümlerin birçoğu ve hele bunların tafsilâtı, sahih senetlerle rivâyet olunan hadîslere dayanır, işte Müslümanlıkta hadîsin mevkii bu derece yüksek olduğu içindir ki Ashabtan i’tibâren bütün Müslümanlar ona lâyık olduğu ehemmiyeti vermişler ve Peygamber’in hadis ve sünnetine sımsıkı sarılmışlardır.

Bir tek hadîsi asıl râvîsinden duymak ve almak için bir aylık yol yürümeği cana minnet bilen nice hadis âlimleri vardır. Çünkü insanlığı ilgilendiren bir kânuna, Peygamberimizin binlerce vecîzeleri, bir çok hükümlere esas olabilecek hadîsleri ve sünneti vardır. Bunlar üzerinde yapılan incelemeler ise, akıllara durgunluk verecek bir derecededir.

HÜKÜM VAZ' EDEN VE ETMİYEN SÜNNETLER:

Peygamber aleyhi's-selâmın sözlerinden, işlerinden ve takrirlerinden toplanarak hadis kitaplarında tedvin edilen ve bize nakl-olunan bütün sünnetlerini başka bir bakımdan aşağıdaki kısımlara ayırmak ve bunları ayrı ayrı mütalâa etmek mümkündür.

1 — Yemek, içmek, uyumak, yürümek, ziyaretleşmek, dargınları barıştırmak, alışveriş etmek gibi beşerî ihtiyaçlara ait hususlar hakkında Peygamber'den rivâyet edilen şeyler.

2 — Elbisenin biçimi, uzunluğu ve kısalığı, ziraat ve tıbba dâir rivâyet edilen sünnetler gibi tecrübeye, şahsî ve İçtimaî âdetlere dayanan şeyler.

3 — Harp meydanında askerleri lüzumlu yerlere yerleştirmek, safları tanzim etmek, pusu kurmak, hücum etmek veya geri dönmek, konak yerlerini seçmek, mevkiin, durumun ve şahsi tecrübenin ilham ettiği diğer tedbirleri almak gibi hususî ahval ve şeraite göre yapılan şahsi tecrübe ve tedbirlere ait olanlar.

Bu üç kısma dair nakl-olunan hadîslerin ve sünnetlerin hiç biri mutlaka yapılması veyahut yapılmaması istenilen şeriat ahkâmından değildir. Bunlar ancak beşeri olup Hz. Peygamber'in bu hususta tuttuğu yol ne teşridir ve ne de teşrî için mutlak bir senettir. Bunlardan biz kendi ahval ve şeraitimize göre istifade etmenin yollarını araştırırız. Bunlar Peygamber'in bir insan olması bakımından tecrübeye, adetlere, ahval ve şeraitin hususiyetine göre söylediği veya işlediği şeylerdir. Meğerki sarih bir emir olsun!

DİNÎ ve ŞER'Î AHKÂMI İSBAT EDEN SÜNNET YA UMUMÎDİR veya HUSUSİDİR:

Teşri' için vârit olan ve bir hüküm vaz' eden sünnetlerde birkaç kısımdır:

A) Mücmel olan âyetleri beyan veya âmm bir âyeti tahsis veya mutlakı takyit veyahut ibadetlerde olan bir hali veya helâl ve haramı, akaid ve ahkâmı veyahut bunlarla ilgisi olan bir şeyi beyan etmek maksadı ile Peygamber aleyhi's-selâm'dan Peygamber olmak sıfatiyle sadır olan sünnetlerdir. Bu çeşit sünnet, şer'-i münzelin bir beyanı ve tefsiri demek olduğundan, hükmü kıyâmete kadar devam eden umumi bir teşrîdir. Bu hususlara ait emr olunanları her ferdin doğrudan doğruya yapması, yasak edilenlerden çekinmesi vâcibtir. Bunda, başka bir şey lâzım değil, yalnız bilmek yeter.

B) İslâm cemaatinin imamı ve reisi olmak haysiyetiyle Peygamberin söylediği, işlediği şeyler, bunlar her ferde şâmil olan umumî değildir.

C) Hâkimlik sıfatiyle kendisinden sâdır olan sözler ve hükümler, bunlar da umumî bir teşrî değildir.

D) İftâ ve tebliğ suretiyle söyledikleri ve işledikleri.

İşte bütün bunların ayrı ayrı hükümleri vardır. Bu noktanın biraz daha tavazzuh etmesini lüzumlu görüyorum; şu beyanattan da anlaşılıyor ki, Peygamber Efendimiz'de dört sıfat tecelli ediyordu. Şu halde onun şer'î hükümlerdeki tasarrufu da dört vecihten biri iledir.

A) Söylediklerini ve yaptıklarını yalnız Allah'ın Resulü olması bakımından söylemiş veya işlemiş olması. Bu itibar ile O, Allah'tan aldığını nasıl almış ise öylece ve Allah adına ümmetine tebliğ etmiştir ki, bu, şer'-i münzeldir.

B) Dinî sorulara fetva vermek, onları cevaplandırmak suretiyle teblîğ-i ahkâm etmesi. Bu, yukarda da işaret ettiğim gibi bir taraftan da şer'-i münzelin, yâni Kur'ân'ın bir beyanı ve tefsiri oluyordu. Burada Peygamber, Kur'ân-ı Kerîm'den anlamış olduğu hükmü haber veriyor, bunu böyle anlayacaksınız demek istiyordu. Çünkü Peygamberin vazifesi sadece Kur'ân'ı tebliğ etmek değil Onu tebliğ ile beraber icâbında beyan, tafsil ve tefsir etmek, âyetlerin delâlet ve işaretlerinden anlaşılan hükümleri aydınlatmaktır. Bunun misâlini yukarıda vermiştik.

C) Peygamberin kazâ (hâkimlik) suretiyle olan tasarrufu ve hükümleri: Bu da iki veyahut ikiden ziyade kimseler arasında vukua gelen anlaşmazlıkları ve husumetleri kaldırmaya, haklıyı haksızı ayırt etmeye matuf, verdiği hükümlerdir. Bu hususta vereceği hükümler, mutlak olmayıp iki tarafın getireceği şahitlere, yapacakları müdafaalara göre ve yine şerc-i münzelin bir tatbiki demektir. Buna da bir misal verelim: Peygamber Efendimize iki davacı müracaat etti, her biri kendisinin haklı olduğunu söyledi. Peygamberimiz bunlara şöyle buyurdular: "Birbirinizle kavga ederek haklıyı haksızı ayırt etmekliğim için bana geliyorsunuz. Şunu muhakkak biliniz ki, ben de ancak bir insanım. Getireceğiniz şahitlere ve yapacağınız müdafaaya göre hüküm vereceğim; benim bu hükmüm ne Allah'ın helâl kıldığını haram, ne de haram kıldığını helâl kılar. Şayet ben karşımdaki şâhide, yahut kuvvetli müdafaasına göre hakkı olmayan bir şeyi kendisine verir, kendisinin olmak üzere hükmedersem bilsin ki, o şey, ateşten bir parçadır; ister alsın, isterse bıraksın". Buhârî ve Müslim.

İşte bu misalde Peygamber'in davacılardan birinin lehine vermiş olduğu hüküm, kazâ sûretiyle verilmiş bir hükümdür. Buradaki tasarrufu, buradaki hükmü, peygamberlik ve fetvâ gibi değildir. Çünkü peygamberlik ve İfta sûretiyle olan sadece tebliğ, beyan ve ittibâdır. Allah'tan haber vermektir. Hâlbuki kazâ suretiyle hüküm, hem ihbar, hem de inşâ ve ilzamdır, infaz ve imzadır. Esbap ve delâile göre hâsıl olan neticeyi bir taraftan haber veriyor, bir taraftan da ona göre hareket edilmesini ilzâm ediyor.

Peygamberin bu yolda vermiş olduğu hükümler, ahval ve şerâitin hususiyeti ile mukayyet olduğundan her ferde şâmil, umumî bir teşri değildir. Binâenaleyh Peygamber'in böyle şahıslar arasında Hakimlik sıfatiyle vermiş olduğu muayyen hükümleri ileri sürerek her ferdin

kendiliğinden böylece bir hüküm vermeye kalkışması caiz değildir. Mükellef, bu hususta hâkimin vereceği hüküm ile mukayyettir. Çünkü Peygamber bu gibi hükümlerinde kadılık ve hâkimlik vasfını kullanmış ve bu sûretle tasarruf etmiştir.

D) İmâmet (Müslümanların reisi olmak) sıfatiyle olan tasarruf. Peygamber'in bu sıfatla verdiği hükümler, mesâlih-i âmmeyi idare yolundaki tasarruf ve hükümlerdir.

Buna da bir misâl verelim: Peygamberimiz bir hadîs-i şerifinde şöyle buyurmuşlardır: "Bir kimse sahipsiz, ölü bir toprağı işleyerek diriltirse o yer onundur." Tirmizi, Ebû Dâvut, îbn-i Mâce, Ahmed b. Hanbel ve îbn-i Hibbân gibi büyük muhaddislerin rivâyet eyledikleri bu hadîs-i şerifle bir hüküm beyan olunuyor ki, o da "hâli bir yeri işliyerek ekilip dikilecek bir hâle getiren kimsenin o yere sahip olacağı" dır.

Fakat Peygamber'in bu hükmü, bu tasarrufu acaba hangi sıfatladır; büyük müctehitlerden imâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'ye göre Peygamber'in bu tasarrufu, kendisinin İmâmü'l-Müslimîn olması itibariyledir. Binâenaleyh Peygamber'in bu sıfatla verdiği bir hükmü, yaptığı bir işi başka bir ferdin de yapabilmesi, ancak hükümetin müsâadesiyle olabilir.

Bazı mezhepler Peygamber'in buradaki tasarrufunu, tasarruf-bi'l-fetva diye kabul etmişlerse de İmâm-ı A'zam'ın çok ince görüşleri burada da kendisini göstermiştir.

Şu izahattan anlaşılıyor ki: Peygamberimiz sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz'in tebliğ, fetvâ, kazâ ve imametle olan tasarruflarını bu birinden ayırmak ve onları bilmek, hadis ve sünnetle meşgul olanlar için, son derece faydalı ve lâzımdır. Çünkü Peygamber'den nakl-olunan şeyler çok kere hangi sıfatla olduğu tasrih edilmediğinden, bunlarda, maksat gizli kalıyor. Sadece Peygamber'in söyledikleri, işledikleri, takrir ve sükûtları cihetine bakılıyor. Bundan dolayı Peygamber'den nakil ve rivayet olunan şeylerden birçoğu şerâit veya din sünnet veya mendup olmak üzere tefsir ediliyor. Hâlbuki onlar hakikatte, asla teşrih mahiyetinde sâdır olmuş bir hüküm değildir.

Peygamber'in beşeriyet sıfatıyla, yahut âdet ve tecrübeye müstenit olarak sâdır olan veya kendi hasaisinden olan fiillerin çoklarını bazı kimseler bu yolda telâkki etmişlerdir. Böyle bir telâkki ise, mutlak olarak doğru değildir. Bunların hepsini umumî bir teşri mâhiyetinde almak, cihetleri birbirlerine karıştırmaktır. Meğerki umumi bir teşri mahiyetinde olduğu tasrih edilmiş olsun, bu nokta çok mühimdir ve dikkate şayandır.

HADİSDE EN DOĞRU ÖLÇÜ:

Peygamber'den rivayet olunan bir hadîsin doğru olup olmadığını yani onu Peygamber'in gerçekten söyleyip söylemediğini anlamak için

sahih ölçü nedir? Bunu anlamak için Müslümanlığı, Peygamber'in sünnetini bize nakil ve rivâyet edenlerin kimler olduğunu bilmek lâzımdır. Şüphe yok ki, Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın ne olduğunu, Peygamber'in sünnetini, sözlerini, işlerini hal ve harekâtını bize nakil ve rivâyet edenlerin başında Sahâbe[27] ile Tâbiîn (Allah onlardan hoşnut ve râzı olsun) gelir.[28] Sahâbenin hepsi i'timâda şâyan ve udüldür. Bunda ehl-i sünnet ve cemaat imamlarının içtimâi ve ittifâkı vardır. Hepsi âdil olduklarından Peygamber'e karşı yalan irtikâp etmek, Peygamber'in yapmadığını yaptı, söylemediğini söyledi demek imkânı ve ihtimâli yoktur. Bunları Peygamber Efendimiz tezkiye buyurmuştur. Meşhur Hatîb-i Bağdâdî (Kifâye) adh eserinde şöyle der: "Sahâbenin adâleti, Allahu Teâlâ'nın onları âdil sayması ile pâk ve tâhir olduklarını bize haber vermesiyle sabittir."

"Bir kimsenin Peygamber'in Ashâbından birine kem nazarla baktığını görürsen anla ki, o kimse zındıktır. Zira Peygamber haktır, Kur'an haktır. Peygamber'in getirdiği de haktır. Bunların hepsini bize tebliğ eden, bildiren Sahabedir…" ibn-i Hacer-i Askalânî isâbe'sinin mukaddimesinde Hatîb'in bu sözlerini naklettikten sonra şöyle diyor: "Sahâbenin başkaları üzerine tafdîli hakkında vârid olan hadîs-i şerif pek çoktur. Bunların içinde buna en çok delâlet eden hadis Abdullah bin Mugaffel radiya'llâhu anh'in Tirmîzî ile îbn-i Hibbân'ın Sahihinde rivâyet olunan şu hadîs-i şeriftir: "Sakın Ashabım aleyhinde bulunmayınız. Onları ta'rize hedef etmeyiniz. Onları her kim severse, bana olan sevgisi dolayısiyle sever. Her kim de buğzederse bana eza etmiş olur. Herkim bana ezâ ederse, Allah'a ezâ etmiş olur. Her kim de Allah'a ezâ ederse, çok sürmez Allah onun belasını verir."

Daha bunun gibi birçok hadîsler vardır ki onların hepsi de Ashabın başkalarına olan fazl ve ruçhanlarının üstünlüğünü ve her yönden adaletlerini isbât eder. "Ne mutlu beni görüp îmân edene! Ne mutlu beni göreni görene" hadîs-i şerifi Sahâbîlik, Tâbiîlik rütbesinin yüceliğine ve bunu kimlerin ihrâz ettiğine işaret etmektedir.

SENED VE İSNAD:

Hadîsin doğru olup olmadığını anlamak için hadis âleminde isnad, sened pek mühim bir mevki alır. Hattâ Abdullah b. Mübârek (118-181) "isnad dindendir." demiştir, isnad olmasa idi her rastgelen dilediğini rivâyet ederdi. "Filân adam filândan, o da Resül-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellemden rivâyet ederek bana şöyle söyledi" gibi Peygamber'in söylediği veyahut işlediği bir şeyin hususî lâfızlar ile Peygamber'den i'tibâren kendisine gelene kadar onu nakledenleri beyân etmek sûretiyle hadîsin metnini Peygamber'e kadar götürmeye, Ona izâfe etmeye isnad denir.

SENED: Hadîsin metnine kadar götüren tariktir ki, bu, hadîsin teselsül eden râvîlerinin sıra ile isimleri demektir. Binâenaleyh bir hadîsin senedi demek, o hadîsi Peygamber'den rivâyet eden râvîlerin ismi veya isimleri demektir, isnad da râvîlerin isimlerini sıra ile beyân etmektir. Bir misâl olarak şu hadîsi verelim:

Mâlik Nafiz Nafi'den, oda Ömer'in oğlu Abdullâh'dan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle dediğini bize haber verdi: (Sizden biriniz diğer birinin satın almakta olduğu bir şey üzerine artırmasın.)" İşte burada: Mâlik, Nâfi', Abdullah bin Ömer hadîsin senedidir. Bu senedi, (ahberena ile "an" ve "enne") lâfızlariyle sevk etmek, isnattır.

İşte bir hadîsin doğru olup olmadığını gösteren en sahih ölçü, hadîsin senedinde râvî silsilesine i'timad edilir kimse olup olmamasıdır. Sened ne kadar kuvvetli ise hadîs de o derece kuvvetli sayılır. Bu, Hadis âlimlerinin en çok dikkat ettikleri bir meseledir. Onlar öyle rastgelelerden hadis almamışlar, her hadis rivayet edenin sözlerine iltifat etmemişlerdir.

İmam Mâlik (93-179) şöyle diyor: "Bu ilim, yâni hadis ilmi, dindir, artık dininizi kimlerden aldığınıza dikkat ediniz. Şu direklerin (Resûlullâh'ın mescidini kasdediyor) dibinde Allah'ın Peygamber'i şöyle söyledi diyenlerden, yâni hadis rivayet edenlerden 70 zât ile görüştüm ki, herhangisine hazineler teslim ederseniz yine emin sayabilirsiniz. Yine öyle iken onların hiç birinden hadis almadım. Çünkü bu işin ehli değillerdi.

Sonra memleketimize ibn-i Şihâb-ı Zühri[29] gelince hepimiz kapışma koşup üst üste yığdırdık." İşte Peygamber'in hadîslerini, sünnetini bize nakleden sened silsilesine bu derece ehemmiyet verilmiştir. Çok emin ve fazilet sâhibi olsalar da, rastgele herkesten hadis yazılmamıştır.

BİR ŞÜPHENİN DEF'İ:

Vaktiyle Havâriç denilen ve Hz. Ali'ye karşı gelen fırka, "Allah'ın kitabı bize yeter" diyerek Peygamber'in Sünnetini tanımamak istemişlerdi.

Havâriç tıynetinde olan bazı kimseler de, kötü bir fikir ile: Müslümanlığın kitabı Kur'ân'dan ibarettir, biz, yalnız Kur'ân'ı tanırız, Kur'ân'da olmayanları kabul edemeyiz, derler.[30]

Bunlar hadîsin Sahih olup olmadığını da, Kur'ân'a uygun olup olmaması ile ölçüyorlar. Eğer hadis Kur'ân'a muvafık ise, yâni hadis ile tesbit edilen hüküm Kur'ân'da aynen varsa o hadis makbuldür, sahihdir, yoksa sahih değildir, derler. Bu hususta Peygamber'den rivâyet edilen şu hadis ile de ihticâc etmek isterler:

“Muhakkak siz benden sonra ihtilâfa düşersiniz, aranızda fikir ayrılıkları çıkar; öyle ise benden size bir hadis rivâyet edildiğinde, onu Allah’ın kitabına arz ediniz, Onunla karşılaştırınız, Ona muvafık olan bendendir, muvâfık olmıyan benden değildir.”

Sevban (H. 54)’den rivâyet olunan bu söze Peygamber’in hadîsi nazariyle bakacak olursak, Kur’ân’ı Kerîm’de açık olarak bulunmıyan bir hükmü ihtiva eden hadislerin hiç biri Peygamber’den değildir, diye hükmetmek lâzımdır. Bu ise dini yıkmaktan başka bir şey değildir.

Şimdi Sevban’dan bu rivâyetin ne dereceye kadar doğru olduğunu yine hadis ilminin tesbit ettiği kaidelere ve ölçülere göre inceliyelim:

Hadis ve usûl-i hadis ilimlerinde ihtisâsı olan imam Şevkânî (1173-1250) îrşâdü’l-fuhûl adlı kitabında diyor ki: “Peygamber’den rivâyet olunan hadîsleri Kur’ân’a arz etmek husûsunda Sevbân’dan hads diye rivâyet edilen söze gelince: meşhur hadis tenkitçilerinden Yahyâ b. Maîn (158-233) hadis hâfızlarının en büyüklerinden ve hadis râvîlerinin ahvâlini en iyi bilenlerdendir. Hadîste imamdır. Zehebî onu “Seyyidü’l-Huffâz” diye vasıflandırır. Bu hadisin zındıklar tarafından uydurulmuş asılsız bir şey olduğunu söyler.

İmam Şâfiî (150-204) diyor ki: “Rivâyet ettikleri hadîsler kayıt ve tesbit edilmiş olan hadîscilerden hiç biri, Peygamber’den böyle bir şey rivâyet etmemiştir.” İbn-i Abdü’l-Berr (368-463)[31] “Câmiü’l-ilim” adlı kitabında bunun vaktiyle Hâricîler tarafından uydurulmuş olduğunu îzah eder.

Yine Abdü’l-Berr’in beyanına göre Abdu’r-Rahmân Mehdî bu hadîsin muhtelif rivâyetlerini yazdıktan sonra: “Hadîsin sahihini bozuğundan, sağlamını çürüğünden ayırt edebilen hadîscilere göre bu metinlerin hiç biri sâbit değildir.” diyor.

İmam Şâfiî şöyle anlatıyor: “Bir gün yanıma biri gelip bu hadis hakkında fikrimi sordu, şöyle cevap verdim: Rivâyet eylediği hadîsleri tesbit edilmiş muhaddislerden hiç biri böyle bir hadis rivâyet etmemiştir. Bununla beraber bu hadis hali meçhul, ne idiği belirsiz bir adam tarafından münkatı’ olarak (senedi Peygamber’e varmadan kesilen, Peygamber’den işiten belli olmıyarak) rivayet edilmiştir. Biz hiç bir hükümde böyle bir rivayeti kabul etmiyoruz.” Er-Risâle, sahife 244.

İbn-i Hazm El-Ahkâm kitabında (C. 2. S. 76-82) bu rivayet hakkında çok güzel bir fasıl yazmış ve Peygamber’den olmak üzere rivayet edilen bu hadîsin ma’lûl olduğunu açıkça ortaya koymuş ve en sonra demiştir ki: “Bize Kur’an yeter, Kur’ân’dan başkasiyle amel etmeyiz.

Kur'an'da olmıyanı tanımayız, diyen bir adamın münkir olduğu hakkında bütün ilim adamlarının ittifâkı vardır. Böyle diyen bir kimse Kur'ân'da namazın rek'atları ve vakitleri açık sûrette beyan edilmemiş olduğundan günde ancak bir rek'at, bilemedin iki rek'at namaz kabul ediyor demektir. Böyle diyen bir kimse ise müşriktir." Bundan sonra îbn-i Hazm sözlerine şöyle devam eder: Bir adam hakkında nass vârit olan hususlarda yalnız ümmetin icmâ' ettiği şeylerle amel eder veyahut ulemânın ihtilâf ettiği herşeyi terk ederse, o kimsenin fâsık olduğunda ittifak vardır." işte bu iki mukaddeme nakil ile amel etmenin zarurî olduğunu göstermektedir.

HADİSİN DOĞRUSUNU YALAN OLANDAN AYIRMAK İÇİN İLERİ SÜRÜLEN BU ÖLÇÜNÜN DİĞER BİR CİHETTEN DAHA BOZUKLUĞU:

Yine İmam Şevkânî îrşâdü'l-fuhûl'de şöyle diyor: "Sevban tarîkıyla gelen bu rivâyeti Kur'ân'a arz edenler (Kur'an ile karşılaştıranlar) şöyle diyorlar: Peygamber'in hadîsi diye rivâyet edilen bu sözü Kur'ân'a arz ettiğimizde bizzat bu rivâyetin Kur'ân'a aykırı geldiğini görüyoruz.

Zira Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur: "Peygamber size ne getirdi ve ne söyledi ise onu kabul edin, alın; neden nehyetti, neyi yasak etti ise ondan sakının." (7/59).

"Habibim onlara de ki: Allah'ı seviyorsanız bana tâbi olunuz, benim söylediklerimi ve getirdiklerimi kabul ediniz, yolumdan gidiniz ki, Allah da sizi sevsin." (31/3).

"Peygamber'e itaat eden Allah'a itaat etmiş olur." (4/80). Gösterdiği yolda Peygamber'e itaati Allah bize farz kılmıştır, imam Şâfiî diyor ki: Allah, "Peygamber'e imânı Allah'a imanla beraber zikrederek onun faziletini gösterdi ve Allah ile Resûlüne iman ediniz. O Resûl ki, Allah'a ve onun sözlerine iman eder; ona uyunuz ki, hidâyete eresiniz." (7/158),

"Mü'minler yalnız onlardır ki, Allah ile Peygamberine îmân ederler, umumu ilgilendiren bir iş için birleştikleri zaman ondan izin istemeksizin ayrılmazlar." (62/24)

Cenâb-ı Hak imânın kemâlini Allah'a ve Resûlüne imandan ibaret kıldı. Binâenaleyh Allah'a iman edip de Peygamber'ine iman etmiyenler, Allah ile Peygamber'e de iman edinceye kadar tam manasiyle mü'min olamazlar. Peygamber aleyhi's-selâm da imanın hakikatini böyle anlatmıştır.

Yukarıya yazdığımız âyetler, Peygamber'in söylediklerine ve getirdiklerine ittibâ etmeyi mutlak olarak emretmektedir. Hiç birisinde

Peygamber’in söyledikleri “Kur’an’a muvafık olur yâni ayniyle Kur’ân’da bulunursa alınız, değilse almayınız” denmemiştir. Çünkü o, ne söylemiş ise Allah’tandır, hillü hürmet hakkında ve kendiliğinden keyfî bir şey söylemez. Necm sûresinin 3 üncü âyeti bu hususta çok açıktır. Şu halde doğrudan doğruya hadis ve sünnetle vaz’ edilen, konulan bir hükmün, ayniyle Kur’an’da bulunmuş olması şart değildir; bir hadîsin doğru olup olmadığını anlamak için gereken ölçü de yalnız bu değildir.

HADİS VE SÜNNETİN GEÇİRDİĞİ DEVİRLER:

Birinci devir: Ezber devri. Bu devir, Sahabe ile Tâbiînin büyüklerinin asrı, yâni birinci asırdır. Bu devirde hadis, kitaplarda değil kafalarda yazılı ve mahfuz bulunuyordu. Fakat bununla beraber müteferrik bahisler hâlinde yazanlar da vardı. Bunlar Peygamber’in sünnetinden bir şey öğrenince onu hemen başkalarına öğretmek için koşarlardı. Bununla beraber Sahabe olsun Tabiin olsun her duydukları hadîsi rivâyet etmiyorlardı. Çok kere bunu şâhitlerle yahut yemin ile tesbit ederlerdi. Bir miras meselesinde Ebû Bekr’e müracâat eden ve bu hakkını Peygamber’in bir hadîsiyle isbat etmek istiyen bir zâta başka birinin de bu hadîsi işitip işitmediğini sormuş ve Muhammed b. Mesleme de buna şâhitlik ettiğinden, yani ayni hadîsi Peygamber’den kendisinin de işitmiş olduğunu söyledikten sonra onu kabul etmiştir. Hazret-i Ömer de bu yolda hareket ederdi.

Bu usule, hadis rivayetinde tesebbüt denir ki, râvînin rivayeti sâbit oluncaya kadar ağır almak, teenni ile davranıp kalbe itmi’nan gelmedikçe onu nakletmeye özenmemek demektir.

İKİNCİ DEVİR, HADİSİN VE SÜNNETİN TEDVİNİ:

İslam’da ilim tahsil etmek, bilmediğini öğrenmek her Müslümana farz olduğu gibi bildiklerini yaymak da kat’î bir vecibedir. Kur’ân-ı Kerîm ile hadîs-i şerife âit bulunan ilimleri öğrenmek ve bilmeyenlere öğretmek ise başta gelen bir farzdır. Dinine sahip olan her Müslümanın din ile ilgili şeyleri öğrenmeye fıtraten haris olması pek tabiîdir. Bununla beraber Peygamberimiz (S.A.) Efendimiz’in “Yanımda hazır olanınız burada bulunmayanlara (söylediklerimi ve benden gördüklerini) tebliğ etsinler; ulaştırsınlar. Zira olur ki, hazır olanınız, sözümü kendisinden daha anlayışlı bir kimseye tebliğ etmiş olur. Benim sözümü işitip belledikten sonra işittiği gibi başkasına işittirenin Allah yüzünü ağartsın.” buyurmaları Ashâb ve Tâbiînin din ilmini, Peygamberin hadis ve sünnetini lâyık olduğu derecede belleyip her tarafa yaymaya koyulmalarını sağlamıştır. Ebû Zerr-i Gıfârî Hz. nin, bildiklerini ve Peygamber’den duyduklarını söylemekten kendisini men edenlere: Kılıncı enseme dayasanız, bende, Allah’ın Peygamberinden duyduğum bir sözü başım kesilinceye kadar tebliğe vakit bulacağımı bilsem, o sözü muhakkak ki size yetiştiririm,[32] demesi buna büyük bir nümûnedir.

İşte hadîs-i şerif böyle muhafaza edilmiş, Peygamberin tebliğ ettiğinden bir hüküm noksan veya fazla yapılmaktan böyle korunmuştur. 1400 seneden beri Kur'ân'a dokunulmaması da bundandır. O, Peygamberin gözünün önünde ondan duyduğu gibi ezberlenmiş, yazılmış ve sonra da her tarafa yayılmıştır. Ashâb-ı Kiram, Peygamberin hadislerini bir yere toplamıyarak yalnız onları ağızdan ağıza nakil ve rivâyet etmek suretiyle her tarafa yaymağa çalışıyorlardı.

Meselâ: Ebû Hüreyre Hazretleri Peygamber'den 5354 hadis rivayet etmiş ve Ebû Hüreyre'den bu hadîsleri 800'den ziyade kimse, ezber edip yaymışlardır. Bundan dolayı İmâm Şâfiî Ebû Hüreyre hakkında şöyle demiştir: "Kendi zamanında hadis rivâyet edenlerin içinde en çok ezberliyenidir." Ebû Hüreyre şöyle diyor: "Peygamber'den benim kadar hadis ezberliyen olmamıştır.
Yalnız Abbdullâh bin Ömer var: Çünkü o yazardı, ben yazamam." Demek ki Ashaptan, ayrıca hadis yazanlar da vardı. Onlar muhtelif hadislere ait rivayetleri topluyorlardı.

Ashâb devrinden sonra rivayetin miktarı çoğaldı. Çünkü bir hadîsi ezberlemek için bütün senetlerini de birlikte ezberlemek lâzımdı. Senetsiz hadis rivâyet edilemezdi. Zira Deylemî'nin Hz. Ali'den merfuan rivâyet eylediği bir hadîs-i şerifte "Bir hadîsi yazdığınızda senediyle beraber yazınız", buyrulmuştur.

İslâm fütuhatı genişledikçe Peygamber'in Ashâbı muhtelif memleketlere yayıldığı gibi günden güne sayıları da azalıyordu. Sahabenin herbirinde mevcud olan hadîsleri, cüzleri ve eserleri ayrı ayrı hıfzetmek ve senedin mümkün olduğu kadar tamamını toplamak için Tâbiin de diyar diyar gezip Sahabenin her birinin ayrı ayrı malûmu olan senetleri ve hadisleri toplamayı dinî vazife bildiler. Gerek Sahâbe ve Tâbiın ve gerek onlara tâbi olan bilginlerce en büyük şeref, en yüksek meziyet Kur'ân'ı ezberledikten sonra Peygamber'in sünnetlerini hıfzedip yaymaktı. Herkesin kıymeti ve insanlar nazarındaki mevkii, işitip ezberlediği hadîslerin mikdârı ile ölçülürdü.

Bundan dolayı Peygamber'in hadislerini ve senetlerini hıfz ve kayıt etmeye itina ve rağbet o kadar çoğaldı, ilim erbabının bu noktaya himmetleri öyle temerküz etti ki, o devirlerdeki seyahat müşkilâtına katlanarak bazen, tek bir hadîsi i'timâda şâyan olan bir zâtın ağzından duymak ve ondan yazmak veyahut esasen kendisince mâlûm olan bir hadîsi daha ziyâde takviye etmek mülâhazasiyle başka bir bilginin ağzından dinlemek için İslâm diyarının doğusundan batısına, batısından doğusuna kadar sefer külfetini ihtiyâr etmek işten bile sayılmıyordu.

Ebû Eyyûb-i Ensârî de "Bir mü'minin aybını saklayan kimseye Allâhu Teâlâ'nın yevm-i kıyâmette vereceği mükâfat" a dâir bir hadîsi dinlemek için Mısır'da bulunan Ukbe'nin yanma kadar gitmiştir. Çünkü bu hadîsi Peygamber'in ağzından yalnız bu ikisi işitmişlerdi. Fakat Ebû Eyyûb hadîsin bâzı yerinde şüpheye düşmüş olduğundan isteğinin hilâfına olarak rivâyet etmemek için Medine'den kalkıp Mısır'a kadar gitmiştir. Hadîste Emirü'l-Mü'minin sayılan Şa'bî'ye (18-103) "Bu kadar ilmi nasıl edindin?" diye sormuşlar. O da şu cevabı vermiş: "Diyar diyar dolaşmak, güvercin gibi sabretmek, karga gibi erken davranmak sâyesinde." (Tezkiretü'l- Huffâz, Zehebî cilt: 1. s: 71).

HADİSİ İLK TEDVİN EDENLER:

Hadisi kitaplardan toplamak, tedvin ve tasnif etmek ihtiyacını ilk duyanlardan biri Ömer îbn-i Abdülaziz dir. Bu iş için Medine valisi ve Kadısı Ebû Bekr b. Muhammed, Muhammcd b. Ömer b. Hazm'e ve diğer büyük şehirlerdeki valilerine emir verdi.

Hadiscilerin söylediklerine göre birinci asrın nihayetlerine doğru ilk def'a hadis tedvin eden zât İbn-i Şihâb-ı Zührî (vefatı: 124) dir.

Daha sonra hadis cem' ve tedvin edenler şunlar olmuştur: Mekke'de Abdullah bin Cüreyc (vefatı: 150), Medine'de Muhammed b. İshâk (vefâtı: 151), yahut İmâm Mâlik (95-179), Basra'da Rebî b. Sâbih (160), Kûfe'de Süfyân-ı Sevrî (100-161), Şam'da Abdu'r-Rah- mân Evzâî (…-156), Vâsıt'ta Hüşeym b. Beşîrü'l-Selmâ (104-183), Yemen'de Ma'mer b. Râşit (153), Horasan'da Abdullah bin Mübârek (… – 181). Bunlardan başka daha bir çokları vardır. İkinci asırda bir çok kitaplar te'lif ve tasnif olunmuştur. Fakat bu kitapların en meşhuru İmâm Mâlik'in (Muvatta') adındaki kitabıdır. Sonradan Muvatta' üzerine bir çok şerhler yazılmıştır. Bu ilk devirlerde hadis toplayanlar hadîsleri, Sahâbenin sözleri ve Tâbiînin fetvâları ile karışık olarak toplamışlardır.

ÜÇÜNCÜ DEVİR, HADİS TEDVİNİNDE YENİ USULLER:

İkiyüz tarihlerinden sonra hadis cem' edenler yeni yeni usullere başvuruyorlardı. Evvelce hadîs, Sahâbenin sözleri ve Tâbiînin fetvâları ile mezcedilerek toplandığı halde bundan sonrakiler hadîsleri diğerlerinden ayırıyorlardı. En büyük hadis imamları bu devirde yetişiyordu. İkiyüz tarihlerinden sonra müsnet yazmak mesleki şüyû bulmuştur.

Müsnet; Sahâbeyi hurûf-i hecâ, yahut başka bir tertip üzere yazarak her birinden Müsned sâhibine kadar gelmiş olan rivâyetleri muhtelif tarîklarla bir arada hadis toplamak meslekidir. Meselâ: ibn-i Abbâs Peygamber'den kaç bin hadis rivâyet etmiş ise bunlar senetleri ile

birlikte bir araya yazılarak ondan sonra başka Sahâbenin hadîsleri yazılır. Ebû Dâvud'un Tayâlisî'nin, İmam Ahmed b. Hanbel'in (164-241) müsnetleri meşhur ve matbudur. Birincisinde (2767), İkincisinde (40.000) e yakın hadis vardır. İmâm Ahmed b. Hanbel yazdığı bu müsnedi 750.000 hadîsten seçip yazmıştır. Bir milyondan ziyade hadis ezberlemiş olduğu rivâyet olunur.

SAHİH-İ BUHÂRÎ ve MÜSLİM:

Hadis hakkındaki te'lifleri hadîste en büyük imam sayılan Muhammed b. İsmâil Buhârî'ye (194-256) kadar böylece müteselsilen devam edip gelmiştir. İmam Buhârî 300.000 den ziyâde hadis ezberlemiş ve (Sahîh) adını verdiği kitabını onaltı senede yazmış ve 600.000 hadîsten seçmiştir. Bunların tasnifinde tuttukları usul, müsnetler gibi olmayıp fıkıh ahkâmına göre tahric ve bu suretle baplara, nevilere ve fasıllara ayrılmaktadır.

Bundan sonra Müslim (204-261) gelerek o da esasen hocası olan Buhârî'nin tarzını kabul edip meşhur, kitabını yazmıştır. Bu iki kitap (Sahîhayn=iki sahih) nâmı ile meşhurdur. İslamlar arasında Allah'ın kitabı olan Kur'an'dan sonra en sahih kitap Buhârî ile Müslim'in Sahihleridir.

SÜNEN VE SÂHİPLERİ:

Buhârî ile Müslim'in muâsırları dört zât daha vardır ki, bunların kitapları da sünen nâmı ile yâd olunur: Ebû Dâvud Süleyman bin Eş'as (202-275) in "Sünen-i Ebû Dâvud" adı ile anılan kitabı. Ebû îsâ Muhammed b. îsâ et-Tirmîzî (209-279) 'nin kitabı (Ahmed bin Şuayb-ı Neseî (216-304)'nin Sünen'i; Ebû Abdillah bin Mâce (209-273)'nin Sünen'i.

İşte muhaddisler arasında "Kütüb-i Sitte ve Sıhâh-ı Sitte=Altı sahih kitap" namiyle meşhur olan altı kitap bunlardır. Bu zatların bütün himmetleri, kendilerinden evvel yazılarak müteselsilen gelen hadis mecmualarını tenkih ve tehzip ederek eserlerine en sahih olan rivâyetleri dercetmek ve bu sûretle muhaddislik pâyesine yükselmemiş olanları vesveseden kurtarmak olmuştur. Artık bu kitaplarda mevcut olan bir hadis hakkında acaba bu, sahih midir, değil midir? diye düşünmeye lüzum yoktur.

DÖRDÜNCÜ DEVİR YAHUT DÖRDÜNCÜ ASIRDA HADİS VE SÜNNETE AİT KİTAPLAR:

Hadis râvilerinden mütekaddimleri ve müteahhirleri arasında hatt-ı fasıl üçüncü yüz senesinin sonudur.

Üçüncü asır, hadis ve sünnete en büyük hizmet edilmiş bir asırdır. Dördüncü asrın en büyük hadis âlimleri ve hadis kitapları şunlardır:

ibn-i Huzeyme (…-311), ibn-i Hibbân (… -354), ibnü'l-Cârut (… -307) bunların da (Sahih) leri vardır.

Şunlar da bu asrın en meşhur hadis kitaplarındandır:

Tabarânî'nin (… -360) Mu'cem-i Kebîr'i, Mu'cem-i Sağîri, Mu'cem-i Evsat'ı. Mu'cem-i Kebîr'de Sahabe, hurûf-ı hccâ üzerine tertip edilmiştir. Ve hadis adedi 520.000 dir. Dâre Kutnî'nin (…-385) Sünen'i de bu devrin en mühim kitaplarındandır.

NAKD-İ RİCAL: HÂVİLERİ TENKİT ETMEK USÛLÜ:

Peygamber Efendimiz'in hadîsleri bir taraftan böyle müsnet, câmic, sünen vesâir adlarla sahife hâlinde kayıt ve tedvin edilirken diğer taraftan da bu rivâyetlerin sahihini çürüğünden, doğrusunu yalanından ayırt edebilmek için Tâbiîn ve hattâ Ashaptan beri rivâyetleri ve rivâyet edenleri tenkid usûlü de başlamış ve yukarıda saydığımız altı kitabın cemi ve te'lif edildiği asırda râvîleri tenkit usulü üzerine de birçok kitaplar te'lif edilmiş ve böylece (usûl-i hadis ilmi veya isnat ilmi) nâmiyle tarihî intikad şartlarını câmi' ve o ilme cidden örnek ittihaz edilmeye lâyık yeni bir ilim meydana gelmiştir. İşte bu ilim sâyesinde hadis râvîleri çok sıkı bir tenkide tâbi' tutuldu, öyle her râvînin rivâyet ettiği hadis kabul edilivermedi.

Bu nakd-i ricalde hadis râvîlerinin her biri cerh ve ta'dil edilir, çürütülür veya temize çıkarılır. Yâni hadis rivâyet edenlerin hıfz ve adâleti i'tibâriyle hangilerinin nakline ne dereceye kadar i'timat edilebileceği, isnatlarının kuvvet ve zaaf mertebeleri bildirilir. Bu usul Sahabe devrinde başlamış ve sonraları yüzlerce kitap yazılmıştır.

DÖRDÜNCÜ ASIRDAN SONRA HADİS:

Artık hadislerin toplanması, senetlerin tenkit usulleri, hadisin sıhhatine te'sir eden illetlerin beyanı hemen dördüncü asır ile sona erdi. Bundan sonra yazılan kitapların çoğu evvelkilerden hadis seçmek, onları hususî baplara ve fasıllara ayırmak yahut bahisleri ihtisar etmek, muhtelif metinlerden ayni bahislere ait olanları bir araya getirmek; i'tikâda, ahkâma, ahlâka, mev'izaya ait hususî kitaplar vücuda getirmek oluyordu. Buhârî ile Müslim'in birbirinden ayrıldığı hadîsleri bir arada toplayanlar olduğu gibi her ikisinin ittifak ettikleri yâni kitaplarına yazdıkları hadîsleri de ayrıca bir kitap hâlinde toplayanlar çoktur. Hattâ bütün müsned ve sünenlerdeki hadîsleri toplayanlar da olmuştur.

Ebi'l-Ferec Abdu'r-Rahman b. Alî el-Cevzî (…-597)'nin Câmi'ül-Mesânidi ve'l-elkâb'ı, ibn-i Kesîr'in (…-774) Câmi'ül-Mesânid'i ve Sünen'i, Heytemî (807 – …)'nin, Mecmaü'z-Zevâid'i; Begavî (516)'nin Mesâbihü's-Sünne'si, Süyûtî'- nin Cem'ül-Cevâmî'i bunlardandır.

İbn-i Dakîki’l-Îyd (702 – …)’in El-imâm’ı, Mecdüddîn-i ibn-i Teymiye’(652– …)’nin Münteka’l-Ahbâr’ı, Îbnü’l-Hâcer’in (852 – …) Bülûgu’l-Merâm’ı, Beyhakî (458 – …) ’nin Sünen-i Kübrâ’sı Dâre Kutnî (… – 385) ’nin Sünen’i de ahkâm hadîslerini toplayan kitaplardandır. Bu kitapların üzerine pek çok şerhler, hâşiyeler yazılmış tâlikler yapılmıştır.

Münzirî’nin (565-581) Et-Tergîb ve’t-Terhîb’i, Nevevî’nin Rıyâ-zü’s-Salihin adındaki bu kitabı da yukarıda adlarını yazdığımız sahih hadis kitaplarından alınmış kıymetli eserlerdir.

Riyâ-zü’s-Salihin adındaki kitabı; bilhassa vâizlerin elinde sahih, i’timâda şayan bir hadis kitabı bulundurmak maksadı ile bastırdık; kısa kısa tercümelerinin de bulunmasını muvafık gördük.

Mukaddimeye son vermeden evvel şunu da hatırlatmak istiyorum: Va’zlarda söylenecek olan hadislere çok dikkat etmek lâzımdır. Mev’ıza kitaplarında görülen her hadîse itimat edilemeyeceği gibi itimada şâyân kitaplardan alınan hadisleri söylerken de üzerinde çok durmak, hadîsten maksadın ne olduğunu iyice anlamak, zemin ve zamanı da nazar-ı dikkate almak lâzımdır.

Meselâ: Kıyâmet, Cennet ve Cehennem, haşir ve neşir, sırat ve bu gibiler hakkında bildirilen şeylerin hepsi Ahirete ve gayb âlemine mahsus hâlâttandır. Bu gibi hadîsleri okurken onları kendi âlemimizdeki maddi ölçülerle ölçmemek lâzımdır. Onlar o âlem cinsindendir ve onların keyfiyetini ancak Cenâb-ı Hak bilir.

Sonra Kur’an gibi hadîsin de muhkemi, müteşâbihi; nâsihi, mensûhu, hükmü âmm ve has olanı, birbiriyle mütenâkız ve müteârız gibi görülenleri vardır. Ve bütün bunlar hakkında çok mühim kitaplar da yazılmıştır. Usûl-i hadis, nakd-i rical, başlı başına birer ilimdir. Hadis profesörlerinin hadis ile meşgul olmak isteyenlerin bir hadîsi tetkik ederken veyahut hadis ve sünnet hakkında söz söylerken, yukarıdan beri işaretle geçtiğimiz esaslar dâhilinde yürümeleri lâzımdır. Hadis hakkında hiç bir fikri, esaslı hiç bir tetkiki olmadığı halde hadis aleyhinde bulunmak cehilden başka bir şey değildir.

Hadîsin muhtelif bakımlardan taksimleri ve muhtelif cephelerden izahları varsa da, onlar için başlı başına bir kitap yazmak lazım olduğundan bir hadis kitabına yazılan şu mukaddimede bu kadarını yeter gördüm. Tevfik ve hidayet Allah’tandır.

* * *

Ahmet Hamdi Akseki, Riyazü’s-Salihin – 1980 – D.İ.B. Yay. 115

KAYNAK ve DİPNOTLAR:

1- Ebü'l-Bakâ — Külliyat.

2- Fîruzâbâdî — Basâir. bak Kur'an: 6 / 168 — 12/ 111 — 4/41, 77, 86, 139 — 6 / 31 —9/20 — 6/18 — 45 / 6 — 39/23 — 33/ 53 — 53/ 4 — 66/3 — 88 / 1 — 77 / 50.

3- Seyyit Cemaleddin el-Kâsimî — Kavâid — Et-Tahdis.

4- Peygamberimiz'in takriri, Müslümanlardan biri tarafından yapıldığını gördükleri yahut işittikleri halde onu nehyetmemeleri ve onun kötülüğüne dâir bir şey söylememeleridir. Peygamber'in o işe sükût etmesi onun iyi olduğuna bir delil sayılır ve ona takriri sünnet denir.

5- Bu hadîsi, Müslim, Ahmed bin Hanbel, Tirmîzî, Neseî, İbn-i Mâce rivayet etmişlerdir.

6- Enfal sûresi, âyet, 39. Hıcr sûresi, 13. Ahzab 62. Fâtır, 43. Fetih, 23. İsrâ, 77. Mü'min, 83

7- Yalan üzerine birleşmeleri âdeten câiz görülemeyen, muhal olan sayısı çok bir cemaatin görülmüş veya işitilmiş bir şeye dair verdiği habere tevatür denir. Bu haber, işiten üzerinde haber verilen şey hakkında zarurî bir ilim ifade eder. Peygamber'in söylediği veyahut yaptığı bir iş böyle bir cemaat tarafından nakledilebileceği gibi, onun yaptığını böyle bir cemaatin yapmaları da fi'li bir tevatürdür.

8- Söyleyen tarafından beyan ve izah edilmedikçe maksadın anlaşılmasına yol olmayan lafızdır.

9- Birden ziyâde ve ayrı ayrı mânâlara başka başka olarak vaz' olunan lâfız "Ayn ve göz" lâfızları gibi.

10- Mânâsı pek ince olmasından veyahut bediî bir istiareyi içine almış bulunmasından ötürü maksat çok düşünmekle anlaşılabilen lâfızdır.

11- Kur'an: Nisa sûresi, âyet 79. Nahl, 44. Nûr, 63. Ahzâb, 36. Şûrâ, 53. Haşr, 7. Tefsîrü'l-Kurtubî cilt 1. sahife, 32 —Ebî Dâvûd Şerhi Avnü'l-Mâbut, cilt 4. sahife, 326 - 327. Süyûtî Miftâhu'l-Cenne. Dehlevî Huccetuilâhi'l-Bâliga, cilt 1. sahife, 127. ibn-i Abdü'l-Ber — Câmiu beyâni'l-ilm, s. 138.

12- Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmîzî, İbn-i Mâce.

13- Ahzab sûresi.

14- Bak: Ebû Dâvud, Tirmîzî, Neseî, Ahmet bin Hanbel, Beyhakî, Dârekutnî, İbn-i Hibbân, Hâkim ve diğer hadiscilerin kitapları. Nasbu'r-râye

15- Şarap.

16- Kurtubî tefsiri cilt i, sahife 330. Sünen-i Ebî Dâvud.

17- Ebu'l-Bakâ — Külliyat, Mir'at üzerine İzmirî haşiyesi c. 2 s. 197. Süyûtî — itkan.

18- Peygamberimiz'in Peygamberlik vazifesiyle ilgili olan hususlardaki içtihadı da vahy-i bâtındır. Binaenaleyh bununla da amel etmek ümmete vaciptir. Peygamberlik ve tebliğ vazifesiyle ilgili olmıyan meselelerdeki içtihadı ise vahy değildir.

19- Bu hadîsi Ebû Dâvud, lbn-i Mâce, Tirmîzi ve Bevhakî rivâyet etmişlerdir.

20- Ebû Dâvud lbn-i Mace, Tirmizî, Bevhakî.

21- Bu hadîsi, Ebû Dâvud, Bevhakî rivâyet etmişlerdir.

22- Sûre 59, âyet 7. ibn-i Kayyim şöyle diyor: Peygamber'in hadîsleri şu üç kısımdan hariç değildir:

a) Her yönden Kur'ân'a uygun olur. Bu surette Kur'an ile hadîs bir hüküm üzerinde birleşmiştir.

b) Hadîs, Kur'an ile murat olunan mânâyı beyan ve tefsir eder.

c) Hadîs Kur'ân'ın sükût eylediği bir hükmü vâcib, yahut haram kılar. Bunun her üç kısmı ile amel vâcib olur. Kur'an üzerine zâit olan üçüncü kısım, Peygamber tarafından teşrî' kılınmıştır. Bununla amel etmek, hadîsi, Allah'ın Kitabı üzerine takdim demek olmayıp Allah'ın Resulüne itaat hakkındaki emrine uymaktır.

Binaenaleyh bu kısım hadîsi tanımamak, Allah'ın emrine karşı gelmek ve dinin bir çok hükümlerini kabul etmemektir. İbn-i Kayyîm — İ'lâmü'l-Muvakkıîn, c: 2, sahile: 379-380.

23- Sûre 59, âyet 7.

24- Hattâbî Maâlimü's-sünne c. 4., s. 298. Avnü'l-mâbud şerhi Sünen-i Ebî Dâvud. c. 4, s. 328. Süyûtî, Miftâhü'l-cenne.

25- Bu hadîsi, Şafiî ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. (Miftâhii'I-cenne), (Kavâidü't- tahdîs).

26- Beyhakînin rivâyet ettiği (ma teraktü şey'en mimma emerakümüllahü bihi illa ve gad emertüküm bihi) hadîs-i şerifi bunu açıklamaktadır.

27- Sahabe, Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri mü'min olarak görmüş ve mü'min olarak vefat etmiş olan kimsedir.

28- Peygamber Efendimiz'i görmeyip Ashabtan biri ile veya bir kaçı ile buluşmuş ve sohbet etmiş olan zat, Tâbiîn'den sayılır.

29- Muhammed bin Şihâb-ı Zührî (50-125) ilim meclislerini dolaşır, ne duyarsa yazarmış. Binlerce hadîs ezberlemiş ve onları yaymıştır. Böylece Zührî'nin kaydettiği hadîsler, bir kaç hayvan yükü tutmuştur. Zührî bu işe kendisini o derece vermiş ki, hayrete şayandır. Seksen gecede (bir rivayete göre sekiz gecede Kur'an'ı tamamıyla ezberlemiştir.—Bak. Tezkiretü'l-huffâz c. 1. s. 102-106.

30- Bir vakit Hindistan'da böyle bir cemiyet de vardı. (Bak. Avnü'l-ma'bûd).

31- Hâfız-ı Hadîs'in en büyüklerindendir. Kurtuba'da doğmuş ve ilim uğrunda uzun seyahatler yapmıştır, Hadîs, Magâzî, ve Siyer hakkında birçok kitapları vardır.

32- Buhari, Kitabü'l-ilm.